

UNES NOTES a APOCALÍPTICA

AAVV, *Catàleg de l'exposició, Apocalíptica. Els rastres de la memòria a través de la història. Segles XVI-XVIII*, Girona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Arxiu Històric de Girona, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Grup de Recerca Demogràfica i Genealògica, Palahí Arts Gràfiques, 2008, 46 pàgines.

MONTSERRAT MOLI FRIGOLA¹

A Francesco Petrarca i al Petrarca-Padova

Improvisaré unes notes sobre Apocalíptica i en honor a l'esforç del GREDEG i del MAC afegiré algunes propostes als interrogants proposats per l'exposició.

Els autors, demostrant una cultura digna de trapezistes experts, empren el subtil fil d'Ariadna per lligar les imatges de la pel·lícula del segle XX amb les pintures dels Genets de l'Apocalipsi del Beatus del segle X mitjançant la superconeguda imatge de Dürer. Sorpren la passió que ens contagiaren, fent-nos buscar i rebuscar morts violentes arreu, descobrint *el poc que han canviat les coses i que la història es repeteix*. Amb entusiasme i empena poc gironina, han tingut un poder de convocatòria notable en omplir de gom a gom l'"Arxiu de Protocols" i han obert la *caixa dels trons* en desglossar la recerca perquè altres estudiosos puguin continuar-la. Han demostrat la importància del treball d'equip i de la interdisciplinarietat, ja que han aconseguit *fer parlar papers i ossos*, amanits pel doctor Joaquim Baxarias, que amb la conferència pronunciada sobre l'argument de l'exposició ens féu partícips de la ciència assequible.

El Genet de la pesta, malgrat que munti un cavall blanc amb l'arc, escampa la malaltia, portada segons l'imaginari popular pels viatgers i pelegrins que van

¹ Reial Acadèmia de la Història i II Università degli Studi di Roma "Tor Vergata"

i vénen de Santiago i, sobretot, de Roma, que contrauen al port de Marsella, la terra dels enemics naturals. I cada vegada que els francesos abandonen les ciutats, s'han de fumigar els edificis i les casernes i obligar els pagesos de les rodalies a netejar els carrers, portar calç i tragar cadàvers amb llurs carretes.

Es posen controls i s'arriben a tancar les portes, fet que discrimina els pobres, ja que els rics tenen una segona casa on refugiar-se a Palau-Sacosta o a Canet d'Adri, per posar dos exemples, on es fa un padró dels nouvinguts a manera de control. I en retornar es fa passar una quarantena a Sant Quintí abans d'entrar a Ripoll, mentre que a la costa es creen barraques llatzeret a les platges, on moren els empestats i els que hi van a vendre queviures, mancats de la higiene i assistència més elemental. Aquesta "sort" no la té Marianna d'Àustria quan el 1650 ve per esposar Felip IV, ha d'anar amunt i avall amb el vaixell, ja que cap port la deixa desembarcar per anar a Montserrat a causa dels "empestats que l'acompanyen".

Notables són els vots que fan les ciutats, com el Pelegrí de Tossa i la processó de Verges, que posa en moviment els esqueletes dels aparats de la confraria romana de Sant Marcello al Corso. Augmenta, i molt, la devoció als sants guaridors Sant Roc i, sobretot, Sant Sebastià, donada la por generada per la pesta, que serveix en l'últim cas per mostrar la bellesa masculina sense acabar rostit a la foguera. La por de la pesta de 1650 a Girona és tan gran que la ciutat es compromet a pagar retaules a totes les esglésies, gràcies als préstecs de la Taula de Canvi durant la segona meitat del XVII.

I malgrat el rebuig social de la *lepra*, el doctor Joan Cassallebras contracta amb un malalt de Dòrria un pagament, que sols cobrarà si el guareix.

Els protocols són terrorífics quan parlen de la *cesària* practicada a Anna de Camps, que, embarassada, contrau el *tifus*. Li tallen els cabells, li posen emplastres i sangoneres i l'obren en canal com si es tractés d'un porc. El germà encausa judicialment el cunyat perquè cap altra noia hagi de passar per un fet tan terrible.

Els *aiguats* fan "emmolsir les cases" i provoquen *infeccions de tota mena*, ja que moltes famílies hi han de continuar vivint. Pel mateix motiu, els pagesos han de treure el fang i netejar els pous del glaç.

La gota, la puagra, el mal blau o francès i les malalties venèries apareixen constantment en la documentació, a la qual cal afegir les pandèmies modernes estudiant els materials del doctor Porcalla relatius al còlera de 1854, un argument que havia aprofundit a l'estranger.

El Genet de la guerra amb l'espasa en mà sobre un cavall roig com l'infern de Dante, és descrit com la *font de la creació dels imperis*, diferent al romàntic Alexandre Neuski. I ho és gràcies a les fortaleses creades per Wauban i als galions que permeten ràtzies, cremes, abordatges i captius, pels quals s'han de pagar rescats quantiosos.

Afegiria la millora en la preparació de la guerra mitjançant la *cartografia*, especialment francesa, que envien enginyers a dibuixar els perfils de les ciutats per trobar els punts febles per on atacar les places fortes.

En dietaris com el del notari Narcís Martorell, enrolat per l'exèrcit descobrim la crueltat del "setge" de 1684, no sols pel nombre de morts, sinó per la descripció d'amputacions sense anestèsia i la col·locació d'ossos que recorden les escenes d'"Allò que el vent s'endugué". A Ripoll tothora es troben cranis desfigurats per les baionetes dels carlins, un fet que veiem sovint per la televisió i que repudiem.

En els setges no sols compta el nombre d'enterraments, sinó la quantitat de testaments dels ferits i dels que veuen perillar casa i hisenda, com li passa a Sebastià Duran quan és nomenat governador de Menorca, que per ell era com Alaska.

Molt intel·ligent és la reflexió sobre les conseqüències sobre la població que ha de pagar *donatius "voluntaris"*, duplicats durant la Guerra de Successió i *l'augment de la despesa dels ajuntaments* pel fet que han de lliurar homes per a les quintes, allotjar soldats i "generalíssims" i redimir les campanes perquè no se les emportin els invasors.

En l'àmbit popular és notable la proliferació de bandes d'assaltadors, en especial durant la revolta catalana, en què proliferen els segrestos de personalitats, la crema d'esglésies (Riudarenes i Sant Miquel de Cladells) i viles, les escopetades per mar i per terra. Comença així la moda dels exvots, en general quadrets dels alliberats o dels que sobreviuen als santuaris de les Verges protectores.

El Genet de la fam munta un cavall negre i, com la Justícia del Palau de Siena, sosté una balança que no empra, ja que la fam i la misèria són conseqüència de "polítiques incorrectes" i de dècades de guerres i de ferotges aiguats.

I a part del problema que representa la climatologia per a les collites, els francesos arriben sempre quan aquestes estan a punt o el blat segat, de

manera que en ocasions són cremades pels masovers, que en els testaments quantifiquen el gra que han quedat a deure, en haver-lo robat els francesos o els terços.

Per combatre l'adversa climatologia o la plaga de la llagosta es porten imatges en processó, que mobilitzen de vegades ciutats senceres, com quan des de la col·legiata de Sant Feliu es porten fins a Sant Miquel de Palau Sacosta a la llum de les torxes els Cristos de la Sang i de la Passió i Mort.

La carestia fa que a les ciutats sigui molt preuat el càrrec de Botiguer Major i el de comprador de bestiar, que recorren mig Catalunya per abastar la població i que en molts moments són més ben considerats que els Jurats.

El gra esdevé moneda, fins al punt que contractes tan importants com l'escala de la Catedral de Girona o el retaule del Miracle es paguen amb diners i amb gra.

El Genet de la mort a cavall d'un animal raquític de color de cendra, mostra llur poder amb la dalla que empenya per segar vides. Els nostres autors sembla que han treballat aquest apartat amb cura i notable dedicació.

Són constants els *accidents laborals* en la construcció de fortificacions i esglésies, on es registren també morts pel fred polar i un gran nombre de tolots, mutilats i trencats que tal vegada són indemnitzats.

Altres moren *víctimes del foc*, com quan l'església de Santa Caterina, convertida en magatzem de palla pels francesos, sofreix un sabotatge i crema Sant Francesc de Paula i les cases del carrer de Canaders a Girona.

I ara que parlem tant de *violència domèstica*, enlloc de trobar-nos amb cases d'artesans amb lloguers barats governades per la saviesa de l'abat de Sant Pere de Galligants, el barri sembla el "Bronx". Sovintegen les morts d'*escopetades* en trobar-se entre fortificacions, però són molts més els *degollaments, les morts d'espasa o d'arma blanca* de dones d'armers, pedrenyalers, abaixadors i espasers.

Són forts els relats dels *ajusticiats* siguin els dels "bellicosos" Dídac i Miquel de Sarriera al Mercadal de Vic o els innombrables de la Font del Rei durant la Guerra de Successió.

Les morts més aterridores són les dels *albats*, molts dels quals viuen tan poc que no arriben a tenir un nom, malgrat hagin estat batejats per la llevadora.

Hi ha molts *ofegats en basses, rius, mar i aiguats* que arrasen barris sencers, ja que la força de l'aigua s'ho emporta tot, a més d'embrutar de llot les cases.

Quan la riuada és previsible a causa de les pluges constants, la gent es refugia a la Catedral i Sant Domènec, que romanen obertes nit i dia amb el Santíssim i el cos de Sant Dalmau Moner exposats per placar el cabal dels rius.

La cultura de la mort és una secció atractiva que presenta una iconografia allunyada de la serena bellesa del Beatus, la qual s'adapta a l'evolució del barroc i de la religiositat.

Troblem la *penosa arquitectura hospitalària* si tenim en compte els relats dels viatgers que la descriuen igual o pitjor que la de la Roma eterna. Hi moren els pobres, els soldats, els viatgers i els artistes, com el pintor de retrats Narcís Rius, que expira a Sant Llätzer dels Mesells.

I entre els ritus precedents a la mort sobresurt l'*administració de sagraments*. Quan hi ha un ferit greu o algú té un atac d'apoplexia, en lloc d'usar la lògica i fer-lo extremunciar pel prevere més proper, hi ha discussions eternes per veure a qui li toca i, mentrestant, el ferit expira. Es dóna el cas de cerimònies increïbles, en el curs de les quals participen en els combregars les confraries amb llurs banderes, els frares i les cobles de la ciutat que entonen una serenata sota les finestres del malalt, com si es tractés d'una representació teatral.

Destaquen amb encert els nostres investigadors el valor dels *testaments*, reflex de la vida del finat, de com volia ser recordat i la por que li provocava la vida eterna. Amb ells es pot fer la història dels llocs de moda pels enterraments. Apareixen capelles especialitzades en determinades classes socials, albat i confraries, de les quals sols les del Roser i del Loreto, la Passió i Mort i la Puríssima Sang són tan interdisciplinars com els nostres autors.

Existeixen *protocols* per anunciar la mort dels membres de la reialesa, la noblesa i l'alt clergat, per demanar, o més ben dit exigir, el trasllat del finat i la construcció d'un túmul i unes exèquies adequades i la *moda dels dols* establerta pels testaments, com és el cas del bisbe Miquel Pontic, que disposa minuciosament com han de vestir cadascun dels membres de la seva cort.

S'han de recopilar els gravats i els esbossos dels *aparats fúnebres* lligats a les condicions socials del mort. Les "macchine della vita e della gloria" segueixen el camí del barroc, gràcies a la difusió de models i a la competència que hi ha entre les diverses poblacions per fer exèquies semblants a les de la cort i a Itàlia. A Girona, per exemple, pel desacord entre la ciutat i la Catedral

hi ha sempre dues celebracions a més de les realitzades a les altres esglésies i monestirs.

I seguint Oriol Bohigas, cal estudiar els *cementiris* com a catàlegs d'arquitectura, començant pels dels caputxins, no tan famosos com els de Roma o Palerm, immortalitzats per *Todo modo*, però igualment espectaculars i les tombes recuperades i transportades als museus, com la de l'impagable Gelabert Jofre de Cruïlles. I la manera de ser enterrats, en particular la noblesa, que col·loca als peus del finat un gos o un falcó com passa amb Cap d'Estopes, que res pot envejar a la serena bellesa de la tomba d'Ilaria del Carretto de Lucca.

EPÍLEG

És un gran plaer ocupar-se d'una exposició gironina tan innovadora com sòlida, tan inquietant com enriquidora. Espero i desitjo nous bisos amb el mateix interès que els meus joves estudiants.